

Arkhaia Anatolika
 Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
 The Journal of Anatolian Archaeological Studies
 Volume 4 (2021)

Sillyon'da Ares Kültü
The Cult of Ares at Sillyon

Bilsen Ő. ÖZDEMİR

 <https://orcid.org/0000-0002-5639-2088>

Murat TAŞKIRAN

 <https://orcid.org/0000-0002-5537-6457>

GeliŐ Tarihi: 03.03.2021 | Kabul Tarihi: 13.03.2021 | Online Yayın Tarihi: 17.03.2021

Makale Künyesi: zdemir, B. Ő. ve Taşkiran, M. (2021). Sillyon'da Ares Kültü. *Arkhaia Anatolika*, 4, 109-122. DOI: 10.32949/Arkhaia.2021.28

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık EriŐimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 4 (2021) 109-122
DOI: 10.32949/Arkhaia.2021.28

Araştırma Makalesi / Research Article

Sillyon'da Ares Kültü

The Cult of Ares at Sillyon

Bilsen Ş. ÖZDEMİR*

Murat TAŞKIRAN**

Öz

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Sillyon'da son zamanlarda artan çalışmalara paralel bir biçimde, kent ve bölge tarihine dair önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Sillyon antik kenti, Pamphylia Ovası'ndaki kayalık bir tepe üzerinde kurulmuş ve bu topografik yapı kent karakterini belirlemiştir. Yerleşmenin doğal korunaklı yapısı ve coğrafik konumu kendisini tarih boyunca savunmasıyla ön planda olan bir *kale-kent* haline getirmiştir. Sillyon için stratejik açıdan oldukça önemli olan bu görünüm, savunma yapıları ile desteklenmiş ve doğal yapıyla savunma sistemleri birleştiğinde, kent ele geçirilmesi oldukça güç bir askeri alan haline gelmiştir. Nitekim bu durum, makalenin konusunu oluşturan kentteki Ares kültünün varlığı bağlamında da etken bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bilindiği üzere Ares/Mars, askeri karakteri olan, savaş veya savunmayla ilişkilendirilen bir tanrıdır. Kentin numismatik verilerinden hareketle Ares kültünün MÖ 4.-3. yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi'nin geç evrelerine kadar yoğun bir şekilde görüldüğü söylenebilir. Hatta bu kült, MS 2. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın başı aralığında Mars Ultor ikonografisi ile karşımıza çıkmaktadır. Dahası, Klasik Dönem'de kentte bir Pers garnizonunun olması, Hellenistik Dönem'de güçlü bir savunma sisteminin inşa edilmesi ve terk edildiği döneme kadar savunma yapılarının işlevselliği, Ares kültü için önemli veriler olarak değerlendirilmelidir. Sillyon'un taşıdığı askeri misyon, Ares'i hem kent halkı hem de özellikle kentteki askerler için gücüne ve desteğine her daim ihtiyaç duyulan bir inanç yapmış olmalıdır. Bu makalede, mevcut verilerden hareketle Ares'in kent tarihindeki görünümü ele alınmaktadır. Yaklaşık 700 yıl boyunca kesintisiz bir şekilde kent *pantheonunda* saygı duyulan bir karakter olarak karşımıza çıkan Ares'in Sillyon'daki varlığı tüm detaylarıyla ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pamphylia, Sillyon, Ares, Kült, Savunma Sistemi

Abstract

In parallel to recently increasing research at Sillyon, an important city of Pamphylia, important results have been attained regarding the history of the city and the region. The ancient city of Sillyon was founded on top of a rocky hill and this topographic fabric has determined the urban character. Naturally protected location and its geographic position paved the way for the city to be a fortress-city, always on the stage with its defense through history. This character was of great importance for Sillyon and it was supplemented with structures for defense; thus, the city became difficult to be seized when the natural fabric and defense system were compounded. Nevertheless, this situation is considered an effective element with regards to the existence of the cult of Ares in the city. As widely known, Greek Ares, or Roman Mars, was a deity with military character and connected with wars or defense. Based on numismatic evidence from the city, the cult of Ares is attested intensively from the 4th-3rd century BC through the late phases of Roman Imperial period. Ares is even attested with Mars Ultor iconography in the 2nd century – beginning of 3rd century AD. Furthermore, that a Persian garrison was positioned at the city in the Classical period, that a strong defense system was built in the Hellenistic

* Dr. Öğr. Üyesi Bilsen Ş. Özdemir, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TR. E-mail: bilsenercan@gmail.com. / Orcid iD: 0000-0002-5639-2088

** Dr. Murat Taşkıran, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli/TR. E-mail: mtaskiran@pau.edu.tr. / Orcid iD: 0000-0002-5537-6457

period and that the defense structures retained their function until the site was abandoned need to be taken into consideration for the cult of Ares. Military mission of Sillyon must have made Ares a faith whose might and support were always needed both by the locals and the troops in the city. This article deals with how Ares was seen through the history of the city. The presence of Ares, who was venerated in the city's pantheon for about seven centuries uninterruptedly, is explored in all details.

Keywords: Pamphylia, Sillyon, Ares, Cult, Fortification System

Giriş

Bir kentin kuruluşu bağlamında önemli etkenlerin başında hiç şüphesiz topografya gelmektedir. Zira bir kentin kuruluşunda topografya, fiziki yapısının oluşumuna ve şekillenmesine kadar pek çok detayın belirlenmesinde önem arz etmektedir. Diğer yandan da tüm bu belirleyiciliğiyle topografya, doğrudan ya da dolaylı olarak kentlerin siyasi, sosyal ve kültürel kaderinde de önemli bir etken olmaktadır. Çalışmamızın çıkış noktası olan Sillyon da bu bağlamda dikkate değer özelliklere sahiptir¹. Kentin tarihsel kaynaklarda ilk kez belirtildiği Hitit İmparatorluk Dönemi'nden Türk-İslam Dönemi'ne kadar kentin zapt edildiğini veya teslim olduğunu hiçbir kaynak yazmaz ve her dönemde burası *kale-kent (kastra)* olarak anılır. Siyasi koşullar ne olursa olsun kent savunma özelliğini hep muhafaza etmiş veya bu yönünden dolayı, özellikle de stratejik dönemlerde birilerinin sürekli yaşadığı önemli bir yer olmuştur. Bu durumun en büyük nedeni şüphesiz kentin korunaklı doğal yapısıdır. Bununla beraber, diğer Pamphylia Bölgesi kentlerinden farklı olarak kıyıya uzak olması, denizden bakıldığında etkileyici büyük bir kent olarak görülmemesi, güçlü savunma sistemi hem aşılması güç hem dışarıdan bakan tarafından caydırıcılığı yüksek kayalık bir topografyaya sahip olması, kenti güvenilir kılıp ele geçirilmemesinde etki eden diğer faktörler olarak düşünülebilir² (fig. 1). Elbette, kent topografyasının sonucu olan tüm bu özellikler, Sillyon'un siyasi ve sosyal rollerinin şekillenmesi açısından da belirleyici olmuştur. Nitekim bu durum, kentteki Ares kültürünün varlığı bağlamında da etken bir unsur gibi gözükmektedir. Bilinen veriler ışığında kentin askeri bir üs ya da garnizon olarak anılması, burada vurgulanmaya çalışılan topografya ve kent ilişkisini açıklamak bağlamında son derece önemlidir. Ayrıca tüm bu ilişkinin ayrılmaz bir parçası olarak, kentin sosyal yaşam ile dini karakteri arasındaki yerleşik ilişki de biraz önce açıklanan kent-topografya mefhumunun doğal bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu çıkış noktasından hareketle makalede, Sillyon'da Ares kültü üzerinden kentin siyasi-sosyal rolü ile dinsel yaşamı arasındaki ilişkiye bir kapı aralanmaya çalışılacaktır.

Ares, Yunan *pantheon*unda savaşçı eril gücün temsilidir³. O, mitolojik varoluş öyküsüne göre Zeus ile Hera'dan doğmuştur. Ancak, Olympos'un en saygın ebeveynlerine sahip olmasına rağmen -savaşın mı tanrının mı sevilmediğinden bilinmez- hep geri planda kalmıştır. Çok fazla mitosta konu edilmemiş buna koşut bir biçimde de çokça ikonografide yer bulmamıştır. Bununla birlikte var olan tasvirlerinde, fonksiyonuna yakışır bir biçimde askeri teçhizatıyla çıplak ya da giyinik olarak betimlenmiştir⁴. Ares kültürünün ortaya çıkışı ve kökeni üzerine yapılan önermeler, çoğu antik kaynak aktarımına dayanan veriler nedeniyle, tanrıyı İskit ve Thrak topraklarıyla ilişkilendirmektedir⁵. Diğer yandan tanrının erken dönem varlığına işaret eden veriler ise Minos-Miken kültürlerine kadar geri götürülmektedir. Buna

¹ Sillyon ile ilgili genel bilgi için bk. Lanckoroński 2005; Taşkıran 2020, 1-30.

² Taşkıran 2017, 326, 349, 382 vd.

³ Ares'in genel karakteri ve mitosları için bk. Wissowa 1895, 642-667; Graf 1985, 265-268; Simon 1985, 255-268; Grimal 1997, 84-86; Bruneau 1984, 479.

⁴ Bruneau 1984, no. 5-120; Simon 1985, fig. 247-249, 254-255, 257.

⁵ Hdt. IV. 59; V. 7; VII. 75-76. Ayrıca bk. Wissowa 1895, 642-643; Simon 1985, 257-259.

göre Knossos'tan ele geçen Linear B tabletleri üzerinde okunan "A-RE" ve "E-NU-WA-RI-JO" isimlerinin tanrı Ares ile ilişkili olabileceği öngörülmektedir⁶. Ancak tanrının adının yazılı kaynaklarda ortaya çıktığı süreçle bu erken kaynaklar arasındaki zaman kopukluğu kesin bir ön Yunan kökeni tayin etmeyi güçleştirmektedir. İsmi anıldığı en erken kaynak olan Homeros'un İlyada Destanı, tanrıyı *insanlığın baş belası, uğursuz, kaleler yıkan, elleri kanlı* gibi sıfatlarla anar⁷. Diğer yandan da Ares'i, savaş sırasında babası tarafından nefret edilen bir evlat olsa dahi Anadolu halklarına yakın bir konuma yerleştirir⁸. Hesiodos ise Theogonia adlı eserinde *pantheon*daki güçsüz varlığını pekiştirircesine tanrıyı yalnızca bir defa anar⁹. Diğer yandan Ares'in özellikle Homeros tarafından Anadolu'ya yakınlaştırılması, tanrı ile Anadolu halkları arasında var olan yakın bir ilişkiyi düşündürür. Ancak bu noktada Anadolu'da Ares'e etimolojik olarak kaynaklık edecek bir tanrı isminin olmayışı, Anadolu'yu köken odaklarından uzaklaştırır. Oysa Anadolu dinsel yaşamında -Ares ile etimolojik bir ilişki kurulmasa bile- "savaş tanrısı" görünümü oldukça kabullenilmiş bir inanç biçimini temsil eder. Bu bağlamda, Hitit dinsel geleneğinde "Zababa", "Nergal", "Ugur", "Jarri"; Luvi dinsel geleneğinde ise "Santa" ve "Iyarri" gibi doğrudan savaş ile ilişkilendirilen tanrıların varlığı son derece dikkat çekici örnekleri oluşturur¹⁰. Dolayısıyla Ares, köken olarak yoğun bir biçimde Thrak ya da ön Yunan kültürleriyle ilişkilendirilse de "savaş tanrısı" inancı ve görünümü, Anadolu için de pek yabancı bir inanç değildir¹¹.

Pamphylia'da Ares Kültü

Anadolu'da Ares inancıyla hemen hemen her bölgede karşılaşılmaktadır¹². Bununla birlikte bu bölgeler arasında Ionia, Pamphylia, Lykia ve Pisidia, diğer bölgelere nazaran verilerinin fazlalığıyla ön plana çıkmaktadır. Ares'in Anadolu'daki en erken varlığı sikkeler aracılığıyla Arkaik ve Erken Klasik Dönem'e uzanır¹³. Onun varlığına yalnızca ikonografik olarak işaret eden bu erken verileri, sonrasında tanrıyı Anadolu'da somutlaştırır bir biçimde Herodotos'un aktarımları takip eder¹⁴. Herodotos'un, Anadolu'da biliciliğiyle tanınan bir

⁶ A-RE isminin doğrudan tanrının ismi ile ilişkili olduğu, buna karşın E-NU-WA-I-JO isminin ise tanrının sonraki sıfatlarından olan *Enyalios* ile ilişkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Hatta E. Simon bu isimlerin varlığından yola çıkarak Homeros destanları üzerinden bir değerlendirmeyle tanrının Akhalar ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu da dile getirmiştir. Konunun ayrıntıları için bk. Simon 1985, 257; Gonzales 2004, 3-8.

⁷ Hom. *Il. V.* 30-35, 454-461.

⁸ Hom. *Il. V.* 460-470, 506-518, 592-595, 699-710, 890-900; XX. 38-74.

⁹ Hes. *theog.* 921.

¹⁰ Haas 1994, 363-369; Hutter 2010, 206-207.

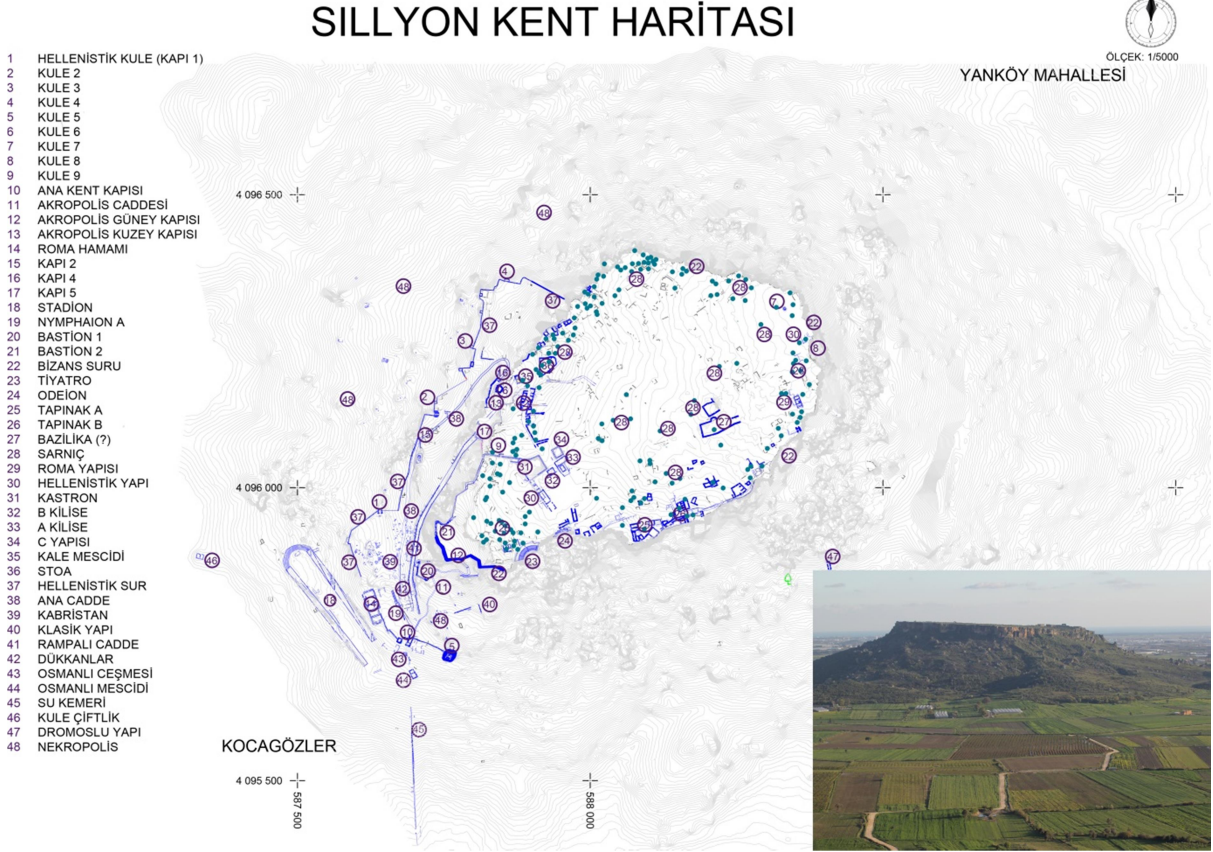
¹¹ Ares'in Anadolu ile olan ilişkisi bağlamında dikkat çeken bir başka detayı da L. Robert'in araştırmaları sunar. Robert özellikle Geç Roma Dönemi kabartmalarında karşılaşılan binici tanrının savaşçı görünümünün Yunan öncesi bir dönemin izlerini taşıdığını belirtmektedir. Konunun ayrıntıları için bk. Robert 1966, 99-100; Robert 1983, 578-583. Ayrıca Anadolu'da binici tanrı ve bu tanrının Ares ile ilişkisi hakkında bk. Delemen 1999, 69-70, 194-197.

¹² Anadolu'da Ares kültü üzerine ilk çalışmalar L. Robert tarafından yürütülmüştür. Robert özellikle Güney Anadolu'da Lykaonia, Isauria, Pisidia, Karia, Lykia ve Kilikia'daki bazı yerleşimlerde Ares'in varlığını saptamıştır. Konunun ayrıntıları için bk. Robert 1966. Robert'in ardından, konu üzerine kapsamlı bir doktora çalışması yürüten M. P. Gonzales de hem Anadolu hem de Yunanistan, Thrakia ve Adalar özelinde Ares kültürünün varlığını irdelemiştir. Gonzales, Ares'in Anadolu'da tapınım gördüğü bölgeleri şu şekilde sıralamıştır: Ionia, Karia, Pisidia, Isauria, Lykonion, Lykia, Pamphylia, Kilikia, Mysia ve Karadeniz kıyıları. Konunun ayrıntıları için bk. Gonzales 2004, 372-477; Gonzales 2005, 261-283.

¹³ Gonzales 2004, 374; Köymen 2006, 46. Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Ksanthos ve Phokaia sikkeleri, tanrının varlığının kanıtı sayılan en erken izleri oluşturmaktadır. Sonrasında ise bu erken verileri Kilikia Bölgesi kentlerinden Tarsus ve Nagydos'un Klasik Dönem'e tarihlendirilen kent sikkeleri takip etmektedir. Ksanthos sikkesi için bk. Fellows 1855, lev. 11, 7. Phokaia sikkesi için bk. Köymen 2006, 46, lev. 4, şek. 1. Kilikia örnekleri için bk. Gonzales 2004, 374, lev. 43b.

¹⁴ Herodotos, farklı bölümlerde Ares'in Mısır, Skythia, Thrakia ve Anadolu ile olan ilişkilerine yer vermiştir. Bk. Hdt. II. 59, 63, 83; IV. 59, 62; V. 7; VII. 75-76, 140; VIII. 77.

Ares kültüne değinmesi, tanrının Klasik Dönem’de Anadolu’daki varlığını açık bir biçimde doğrular¹⁵. Hellenistik Dönem’e geldiğinde Ares hem sikke hem de yazıtlarda -diğer Yunan görünümlü tanrıların artışına koşut bir biçimde- çok daha sık karşılaşılan bir inanç olur¹⁶. Aşağıda detaylıca ele alınacağı üzere, çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan Sillyon antik kenti de tanrının Anadolu’daki yükseliş sürecine dair önemli veriler sunar.

Figür 1: Sillyon kent haritası ve kentin kuzeyden görünümü

Pamphylia Bölgesi, Ares’in Anadolu’da tapınım gördüğü bölgeler arasında verilerin niteliği ve zamansal çeşitliliği bakımından ilk sıralarda yer alır¹⁷. Tanrının bölgedeki varlığı ilk kez Aspendos sikkeleri üzerinde görülen çıplak, elinde bir kalkan ve kılıç ya da mızrak tutan figür ile sorgulanır¹⁸. Klasik Dönem’e (MÖ 465-430) tarihlenen bu sikkeler üzerindeki figürün savaş tanrısı Ares yahut yerel bir kahraman olabileceği ihtimali üzerinde durulur¹⁹. Tanrının bölgedeki varlığı için oldukça erken ancak tartışmalı olan bu erken verileri, Sillyon’un Hellenistik Dönem başlarına tarihlendirilen kent sikkeleri takip eder. Tanrı, MÖ 4.-3. yüzyıllara tarihlenen kent sikkelerinde hem ön yüzlerde miğferli büstüyle hem de arka yüzlerde ayakta kısa askeri kıyafetli ikonografisiyle görülür²⁰ ve bu sikkeler ile çok daha açık bir biçimde Pamphylia’da Hellenistik Dönem ile birlikte Ares kültürünün varlığı da onanmış olur. Zira bu süreçten sonra tanrı bölgedeki pek çok önemli kentte saygı duyulan bir inanca

¹⁵ Hdt. VII. 76. Ayrıca Anadolu’da Ares’in bilici rolüyle bağlantılı olarak bk. Gonzales 2005, 271-283.

¹⁶ Tanrının Anadolu’daki varlığını kanıtlayan veriler için bk. Gonzales 2004, 372-477; Gonzales 2005, 261-271; Köymen 2006, 40-50.

¹⁷ Pamphylia Bölgesi’nde Ares kültürünü belgeleyen veriler için bk. Robert 1966, 91-100; Gonzales 2004, 436-454; Dağlı-Dinçer 2020, 246-256.

¹⁸ Söz konusu sikkeler için bk. SNG France 3, 1-13.

¹⁹ Gonzales 2004, 374.

²⁰ SNG France 3, 951-955; 960-965; SNG Pfulzer, 907-919.

dönüşür. Syedra'da bulunan ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen kehanet yazıtı, tanrının adının da içinde bulunduğu ritüel uygulamalarından iz vermesiyle dikkati çeker²¹. Ele geçen verilerden anlaşılan odur ki Ares, Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte bölgede çok daha kurumsal bir inanç halini almıştır. Nitekim tanrının Aspendos, Attaleia ve Perge gibi kentlerde bir rahiple temsil edilmesi²², Perge'de kent kurucularının ataları arasında anılması ve hem Perge hem de Side de heykel ve kabartmalarda kendini göstermesi, son derece önemlidir²³. Ayrıca tüm bu önemli verilerin yanı sıra yine bölgenin farklı kentlerinde ele geçen çeşitli adak yazıtları ve sikkelerdeki varlığı da ona duyulan ilgi ve dini saygının bir göstergesidir²⁴. Ares'in bölgedeki erken inanç içeriğine baktığımızda ilk göze çarpan, tanrının bölgedeki sikke ikonografilerine de yansıyan savaşçı rolüdür²⁵. Bu beklenen rolünün dışında ise tanrı, özellikle Roma Dönemi ile birlikte farklı fonksiyonlarıyla saygı duyulan bir inanca dönüşmüştür. Perge'de ele geçen bir yazıtta tanrının *epekoos* (duaları duyan) *epithetonu*yla anılması²⁶, Syedra ve Side yazıtlarında ise kehanet ile ilişkilendirilmesi son derece önemlidir²⁷. Tüm bunlar göz önüne alındığında Ares'in, Pamphylia'da ilk kez Klasik Dönem'de görülen varlığını, gittikçe çeşitlenen fonksiyonlarıyla güçlendirerek Roma İmparatorluk Dönemi'nin geç evrelerine kadar koruduğunu söylemek mümkündür.

Figür 2: MÖ 4.-3. yüzyıl Sillyon kent sikkesi

Sillyon'da Ares Kültüne Dair Veriler ve Tanrının Ortaya Çıkışına Dair Düşünceler

Sillyon, Ares'in Pamphylia'daki erken kanıtlarına sahip olmasıyla bölge kentleri arasında adı her daim ilk sıralarda anılan bir yerleşimdir. Ancak bu öncü role rağmen, kentte tanrının varlığı -diğer kentlerdeki çeşitliliğin aksine- kısıtlı verilerle temsil edilmektedir ve kült içeriğine dair herhangi bir bilgiyi içermemektedir²⁸. Zira tanrı, Sillyon'da şimdilik sadece nümismatik veriler ile belgelenmiştir. Ares kentte ilk kez Hellenistik Dönem'in erken evrelerine tarihlenen (MÖ 4.-3. yüzyıl) sikkelerle (fig. 2-3) birlikte görülmeye başlanmıştır²⁹. Tanrı, bu sikkelerin ön yüzünde profilden, sakallı ve başında Korinth miğferiyle betimlenmiştir ve oldukça tipik olan bu tasviriyile *pseudootonom* basımlarla da (fig. 4) Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar varlığını korumuştur³⁰. Fakat az örnekle temsil edilen

²¹ Robert 1966, 91-100; Gonzales 2004, 379, 436-441; Gonzales 2005, 279-281.

²² Gonzales 2004, 443-445, 447-448.

²³ *I. Perge*, no. 234-235; İnan 1975, 43-46; Alanyalı 2007, 87; Dağlı-Dinçer 2020, 250, dn. 1585-1586.

²⁴ Gonzales 2004, 441-442, 445-447, 449-454. Pamphylia Bölgesi kentlerinden Lyrbe ve Syedra'nın Roma Dönemi sikkelerindeki Ares tasvirleri için bk. "RPC IV.3, 9356," 2021; "RPC VII.2, 2650," 2021; "RPC IV.3, 9332," 2021; "RPC VII.2, 2732," 2021.

²⁵ *SNG France 3*, 1-13, 951-955, 960-965; *SNG Pfälzer*, 907-919.

²⁶ Ayrıca Gonzales tanrının Perge için koruyucu bir rolü olduğuna da değinmektedir. Gonzales 2004, 446-447; Dağlı-Dinçer 2020, 415. *Epekoos* (duaları duyan) *epithetonu* Perge'nin yanı sıra Phaselis teritoryumunda yer alan Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda ele geçen yazıtlarda da tespit edilmiştir. Bk. İplikçioğlu 2001, 129. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen güncel çalışmalar için bk. Arslan ve Tüner-Önen 2020, 269-271.

²⁷ Robert 1966, 91-100; Gonzales 2004, 379-380, 436-441, 450-454; Gonzales 2005, 272-273, 279-281.

²⁸ Şüphesiz bu durum üzerinde Sillyon'daki bilimsel çalışmaların kısıtlı zamanlarda yapılmış olması ve Perge, Side, Attaleia ile Aspendos kentlerinin aksine kazı çalışmalarının gerçekleşmemesi etkili olmuştur. 2020 yılında ilk kazı çalışmalarının başlandığı Sillyon'da, özellikle kent *pantheonuna* ait verilerin artması beklenen bir sonuçtur.

²⁹ Hill 1897, 165. 1, lev. 29, 5; Imhoof-Blumer 1901, 350-351, lev. XII, 5-8; *SNG von Aulock*, 4865-4867; *SNG France 3*, 951-955; 960-965; *SNG Pfälzer*, 907-919. Ayrıca bk. "Waddington 3509," 2021; "Gorny & Mosch Giessener," 2021a.

³⁰ Bu görünüm çok az örnekle temsil edilmekte ve yapılan çalışmalarda bu örneklerin İmparatorluk Dönemi'nin

Figür 3: MÖ 4.-3. yüzyıl Sillyon kent sikkesi

betimlenmiştir³¹ (fig. 5-6). Ares, Roma İmparatorluk Dönemi'nin ilerleyen evrelerine gelindiğinde de çeşitlenen kent *pantheonu* içindeki varlığını korumuştur³². Bu süreçte sırasıyla Marcus Aurelius (161-180) (fig. 7), Septimus Severus (MS. 193-211) (fig. 8), Caracalla (MS. 198-217), Elagabalus (MS 218-222) (fig. 9) dönemleri kent sikkelerinin arka yüz betimlerinde tanrıya yer verilmiştir. Buna göre tanrı, Marcus Aurelius Dönemi'nde, bilinen Hellenistik ve *pseudootonom* sikke görünümlerinden farklı, yeni bir ikonografiyle betimlenmeye başlanmıştır. Ares bu yeni tipte; ayakta, miğferli başı profilden, gövdesi 4/3 cepheden, üzerinde pelerini de bulunan askeri bir kıyafetle, yana açılan sağ eliyle yere dayalı mızrağı, sol eliyle ise yerde duran kalkanı tutan bir ikonografiye sahiptir³³ (fig. 7). Doğrudan Mars Ultor kült heykelinin görünümünü yansıtan bu ikonografi, sonrasında Septimus Severus, Caracalla, Elagabalus Dönemi (Julia Cornelia Paula) baskısı kent sikkelerinde de kullanılmaya devam etmiştir³⁴ (fig. 8-9). Ares ayrıca kentten Septimus Severus Dönemi sikkelerinin bir başka basımında, cepheden, başı sağa dönük, kısa askeri kıyafetli, sağ eliyle yere dayalı mızrak, arkaya götürdüğü sol elinde ise bir *parazonium* tutarken betimlenmiştir³⁵ (fig. 10). Tanrıyı yine savaşçı özellikleriyle ön plana çıkaran bu betim, onun küçük buluntular üzerindeki tasvirlerinden bilinen, olasılıkla yine Mars Ultor varyasyonu bir kült heykeli görünümünü yansıtmaktadır³⁶.

Burada sıralanan veriler üzerinden Sillyon'da Ares'in genel görünümüne baktığımızda; tanrının, savaşçı rolü ön planda tutulan ikonografisiyle Hellenistik Dönem'den MS 3. yüzyıl başına kadar kent *pantheonunda* saygı duyulan bir inanç olduğunu söylemek mümkündür. Ancak tanrının kentteki uzun soluklu varlığının yanı sıra üzerinde durulması gereken temel konu, Ares'in Sillyon'daki varlığının nedeni ya da nedenleri olmalıdır.

hangi sürecine ait olduğu belirtilmemektedir. Söz konusu örnekler için bk. Hill 1897, 165. 1, lev. 29, 6; SNG *Copenhagen*, 440-441.

³¹ SNG *Pfälzer*, 917-919.

³² Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri ve yazıtlarından anlaşıldığına göre Sillyon kent *pantheonunda* Apollon, Zeus, Men, Demeter, Tykhe gibi tanrı ve tanrıçalar çok daha ön planda görülür. SNG *Pfälzer*, 862-960; Lanckoroński 2005, 65, 175-177; Gökalp 2001, 76-80, T. 135-138; Taşkıran 2017, 55-57; Özdemir 2020.

³³ SNG *France* 3, 969-970.

³⁴ Mars Ultor kült heykeli için bk. Simon 1984, 515, no. 24-24a. Septimus Severus Dönemi kent sikkeleri için bk. SNG *von Aulock*, 4880; SNG *France* 3, 983-984. Caracalla Dönemi kent sikkeleri için bk. Hill 1897, 167, no. 11. G. F. Hill tarafından Caracalla Dönemi olarak tanımlanan kent sikkesinin görüntüsüne ulaşılammış ancak yapılan tanımlama gereği Marcus Aurelius ve Septimus Severus dönemlerindeki arka yüz betimiyle aynı olduğu anlaşılmıştır. Elagabalus Dönemi'nde eşi Iulia Paula Cornelia'nın ön yüz görünümü olarak bulunduğu sikkeler için bk. SNG *Pfälzer*, 946.

³⁵ SNG *von Aulock*, 4877; "SNG vA 4877," 2021; "Gorny & Mosch Giessener," 2021b.

³⁶ Benzer ikonografi hem *gemmeler* hem de özellikle Augustus Dönemi'nde basılan sikkeler üzerinden tanınmaktadır. Yalnızca bu örneklerde tanrı birebir aynı görünümü yansıtmakla birlikte, çıplak ya da bir pelerin ile betimlenmiştir. *Gemme* örnekleri için bk. Simon 1984, 526, no. 197, 200. Augustus Dönemi sikkesi için bk. Hill 1989, 94, fig. 178.

Tanrının Sillyon'daki erken varlığı nümismatik verilerle MÖ 4.-3. yüzyıla kadar geri gitmekte ve kentin bu süreçte Ares bağlamında öncü bir rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla her şeyden önce bu süreci anlamlandırmak için Sillyon'un bu zaman dilimindeki siyasi ve kentsel görünümünü ele almak yerinde olacaktır. MÖ 4.-3. yüzyıl öncesi ve devamındaki süreç, tüm Anadolu'da oldukça hareketli ve değişken yaşanan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Klasik Dönem'de Perslerin Anadolu'ya hâkim olması, Pamphylia'nın da aktif bir rol oynadığı pek çok siyasi oluşumu beraberinde getirmiştir³⁷. Öyle ki bölge, Klasik Dönem içlerinde Ionia Satraplığına bağlı, askeri güçleriyle Pers yönetiminden desteğini esirgemeyen bir garnizon ve donanma üssü olarak ön plana çıkmış³⁸ ve konu üzerine yürütülen birçok tartışmanın sonucunda, Perslere ait bu garnizonun Sillyon'da olabileceği sonucuna varılmıştır³⁹. Çünkü bir garnizonun varlığı bağlamında Sillyon, bölge kentleri arasında topografik yapısı gereği oldukça önemli bir role sahiptir⁴⁰. Kent yüksek bir kayalık üzerine kurulmuştur ve savunma sistemleri olmaksızın dahi korunaklı bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla tüm bu avantajlı özelliklerle Sillyon henüz Klasik Dönem içlerinde bölgenin askeri üssü olabilecek niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu rol Klasik Dönem'deki varlığını onaylarcasına Hellenistik Dönem'de de devam etmiştir. Bu bağlamda İskender'in seferini konu eden Arrianus'un aktarımları son derece dikkate değerdir. Arrianus, İskender'in Sillyon'a gelişini şu cümlelerle anlatmaktadır⁴¹; "İskender Side'de bir miktar asker bırakarak Sillyon'a doğru hareket etti. Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi. Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı." Arrianus'un bu aktarımı bir yandan kentteki donanımlı askeri gücü açıkça ortaya koyarken diğer yandan da kentin garnizon olduğu bilgisini de doğrular gözükmektedir. Kaldı ki bu askeri görünüm Hellenistik Dönem ile birlikte kentin sur, kule ve *bastion* gibi savunma yapılarıyla da açıkça takip edilebilmektedir⁴². Dolayısıyla, böylesine güçlü verilerle askeri kimliği vurgulu olan bir yerleşimde doğrudan savaşla ilişkili bir tanrı olan Ares'in karşımıza çıkması da çok şaşırtıcı değildir. Zira kent, belli ki bu süreçteki önemini sahip olduğu askeri güç ile pekiştirmiş ve varlığını bölge kentleri içerisinde de bu misyon ile ön planda tutmuştur. Bundan dolayı siyasi olarak oldukça hareketli olan bir dönemde kent sikkelerinde kentin askeri gücünün sembolü olarak Ares'in tercih edilmesi oldukça akılcıdır. Ayrıca, elbette tanrı bu askeri yapı içerisinde bulunan kişilerce mutlak zaferlerin ve savaş gücünün destekçisi olarak da saygı görmüştür. Birbiriyle ilişkili olan sebeplerle Ares'in kentteki varlığını pekiştiren bu süreç, takip eden dönemlerde tanrının kentteki önemini sürdürmesine kaynaklık etmiştir. Buna göre tanrının başta Roma İmparatorluk Dönemi *pseudootonom* sikke basımlarında, akabinde

Figür 4: MÖ 3.-1. yüzyıl (?) *pseudootonom* Sillyon kent sikkesi

³⁷ Taşkiran 2020, 6.

³⁸ Taşkiran 2017, 26-27; Taşkiran 2020, 6-7.

³⁹ Sillyon'daki Pers garnizonu için bk. Bosch 1957, 19; Brandt 1992, 29; Arslan 2008, 51; Grainger 2009, 73; Taşkiran 2020, 7-8.

⁴⁰ Korunaklı yapısıyla Sillyon, Pers askeri sisteminde şehirlerin *akropolis*lerinde konumlanan *phourionlar* (akra garnizonu) için uygundur. Pers akra garnizonlarının nitelikleri için bk. Xen. *Cyr.* 8.6.7-23; Tuplin 1987, 167-142. Sillyon özelindeki değerlendirmeler için bk. Taşkiran 2017, 26-28; Taşkiran 2020, 7-9.

⁴¹ Arr. *exped. Alex.* I. 26, 5.

⁴² Taşkiran 2017, 394-405, 408-412, 417.

ise sırasıyla Marcus Aurelius (161-180), Septimus Severus (MS 193-211), Caracalla (MS 198-217) ve Elagabalus Dönemi (MS 218-222) sikkelerindeki varlığı, onun artık kent için benimsenmiş güçlü bir inanç olduğunu kanıtlamaktadır. Tanrı belli ki Roma İmparatorluk Dönemi kent *pantheonu* içerisinde de önemli bir yer edinmiştir. Üstelik bu durum yalnızca Sillyon ile özdeş bir askeri kimlikle de sınırlı kalmamıştır. Zira tanrının özellikle İmparatorluk Dönemi sikkelerinin arka yüzlerindeki ikonografileri, onun kentteki popülaritesinin yanı sıra imparatorların tanrısal tercihleri arasında bir ilişkiye de işaret etmektedir. Tanrının özellikle Marcus Aurelius Dönemi ile birlikte başlayan, Septimus Severus, Caracalla ile Elagabalus dönemlerinde de devam eden ve doğrudan Mars Ultor'u betimleyen ikonografisi son derece önemlidir⁴³.

Figür 5: Roma İmparatorluk Dönemi pseudootonom Sillyon kent sikkesi

Figür 6: Roma İmparatorluk Dönemi pseudootonom Sillyon kent sikkesi

Figür 7: Marcus Aurelius Dönemi Sillyon kent sikkesi

Figür 8: Septimus Severus Dönemi Sillyon kent sikkesi

Figür 9: Elagabalus Dönemi Sillyon kent sikkesi

Figür 10: Septimus Severus Dönemi Sillyon kent sikkesi

Roma'nın mitolojik kurucularının babası olan Mars'ın kökeni erken İtalyan halklara dayanır⁴⁴. Tanrı, erken dönemlerde bitkiler ve bahar ile ilişkili tutulur, ancak popüler olduğu süreçte ise daha ziyade Ares ile özdeş bir savaş tanrısı olarak saygı görür⁴⁵. Tapınımı başlangıçta Jüpiter ile yakından ilişkili olsa da ona olan ilgi özellikle İmparatorluk Dönemi ile birlikte bireyselleşir ve o, artık bir ay adıyla da temsil edilerek göksel sembolizmde de kendine yer bulur⁴⁶. Özellikle Augustus Dönemi, Mars tapınınının yükselişe geçtiği yeni bir süreci başlatmış ve bu dönemde tanrı *ultor* (intikamcı) kimliği ile ön plana çıkmıştır⁴⁷. Mars, bu kimlikle her şeyden önce "askeri işlerden sorumlu bir ilah gibi algılanıyor olsa da aslında şahsi olarak imparatorların koruyucusu ve intikamcısı olmasıyla çok daha fazla dikkat çekmiştir⁴⁸. Sonrasında ise özellikle MS 2.-3. yüzyıllarda imparatorluk topraklarındaki savaş politikalarıyla ilgili bir tapınım olarak ön planda tutulmuştur⁴⁹. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu söz konusu olduğunda Mars Ultor, bir propaganda aracı olarak hem imparatorun gücünün hem de imparatorluğun egemenlik alanları içindeki zaferlerinin

⁴³ Tanrı söz konusu ikonografide ayakta, miğferli başı profilden, gövdesi 4/3 cepheden, üzerinde pelerini de bulunan askeri bir kıyafetle, yana açılan sağ eliyle yere dayalı mızrağı, sol eliyle ise yerde duran kalkanı tutarken betimlenmiştir. Mars Ultor kült heykeli için bk. Simon 1984, 515, no. 24-24a. Marcus Aurelius Dönemi kent sikkeleri için bk. SNG France 3, 969-970. Septimus Severus Dönemi kent sikkeleri için bk. SNG von Aulock, 4880; SNG France 3, 983-984. Caracalla Dönemi kent sikkeleri için bk. Hill 1897, 167, no. 11. Elagabalus Dönemi kent sikkeleri için bk. SNG Pfulzer, 946.

⁴⁴ Kroll 1930, 1919-1920; Grimal 1997, 472, 717.

⁴⁵ Mars hakkında genel bilgi için bk. Simon 1984, 505-506; Kroll 1930, 1919-1963; Latte 1960, 114-116; Simon 1990, 135-145; Grimal 1997, 472; Warrior 2006, 30, 59-60.

⁴⁶ Latte 1960, 114-116; Simon 1984, 506; Simon 1990, 135, 137; Lipka 2009, 58-60.

⁴⁷ Simpson 1977, 91-92; Simon 1984, 506; Simon 1990, 139, 142; Gradel 2002, 131-134; Williams 2007, 156; Lipka 2009, 108-110, 176-177.

⁴⁸ Simon 1984, 506-507; Beckmann 2016, 130-142.

⁴⁹ Simon 1990, 139-140; Beckmann 2016, 141-142.

temsili olmuştur. Bu açıdan Sillyon'a bakıldığında söylenebilir ki; İmparatorluk Dönemi kent sikkeleri üzerindeki Mars Ultor'un varlığı, tanrının kentte hali hazırda yaklaşık yarım asırdır saygı duyulan özdeş bir inanç olmasının yanı sıra belli ki imparatorluğunun din ve propaganda politikalarıyla da yakından ilişkilidir⁵⁰.

Sonuç

Ares hiç şüphesiz Sillyon kent *pantheonunun* en dikkat çeken isimlerinden birisidir. Tanrının kentteki varlığı şimdilik sadece nümismatik veriler ile belgelenmiş olsa da Ares, MÖ 4.-3. yüzyıla kadar geri giden varlığıyla şimdilik kentin en erken tapınımından birini oluşturmaktadır. Ayrıca bu erken varlığın MS 3. yüzyılın başlarına kadar sürmesiyle de kentte uzun ve kesintisiz bir biçimde saygı gören bir inanç sisteminin olduğunu göstermektedir. Tanrının kentteki dinsel varlığını kanıtlayan nümismatik veriler üzerinde iki farklı görünümü mevcuttur. Bunlardan ilki, Ares'i profilden, sakallı ve başında miğferiyle betimleyen ve tanrının tipik Hellenistik portre görünümünü yansıtan ikonografisidir ve bu tip varlığını MÖ 4.-3. yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi'nin erken evrelerine kadar da sürdürmüştür. Tanrıyı betimleyen bir diğer görünüm ise özellikle MS 2. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın başı aralığında karşımıza çıkan Mars Ultor ikonografisidir. Tanrı bu yeni tipe; ayakta, miğferli başı profilden, gövdesi 4/3 cepheden, üzerinde pelerini de bulunan askeri bir kıyafetle, yana açılan sağ eliyle yere dayalı mızrağı, sol eliyle ise yerde duran kalkanı ya da bir *parazonium* tutarken betimlenmiştir. Temelde, her iki görünüm de Ares'in kentteki uzun soluklu varlığının geçirdiği değişim sürecinin bir yansımasıdır. Öyle ki bu yansıma, Sillyon'un kentsel avantajlarıyla da yakından ilişkili gibi görünmektedir.

Sillyon, topografyasının ona sağladığı imkanlarla doğal bir kale görünümüne sahiptir. Yerleşim için stratejik açıdan oldukça önemli olan bu görünüm savunma yapıları ile desteklenmiş ve doğal yapıyla savunma sistemleri birleştiğinde, kent ele geçirilmesi oldukça güç olan bir alan haline gelmiştir. Tüm bu özellikleri vesilesiyle Sillyon, henüz Klasik Dönem'de askeri bir üs kimliğini kazanmış ve kabul edilen görüşe göre bir garnizon olarak işlev görmüştür. Bu durum sonraki süreçte Arrianus'un aktarımlarıyla da desteklenmiştir. Zira Arrianus, kenti İskender'in dahi ele geçiremediği, yerli ve yabancı askeri güçlerin bir arada bulunduğu bir yerleşim olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde, kentte MÖ 4.-3. yüzyılda Ares'in varlığı, kentin taşıdığı bu askeri rolle yakından ilişkili gözükmemektedir. Sillyon'un taşıdığı askeri misyon, Ares'i, hem kent halkı hem de özellikle kentteki askerler için gücüne ve desteğine her daim ihtiyaç duyulan bir inanç yapmış olmalıdır. Diğer yandan ona duyulan saygı ve ilgi, İmparatorluk Dönemi içlerine kadar da (MS 3. yüzyıl başı) devam etmiştir. Bununla birlikte kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde askeri üs rolünü koruyup korumadığı ve dolayısıyla tanrıya duyulan ilgide bu askeri sürekliliğin bir payının olup olmadığı sorusunun cevabı açık değildir⁵¹. Ancak her

⁵⁰ Roma imparatorlarının sikke basımındaki tasvir tercihleri için bk. Williams 2007, 163.

⁵¹ Sillyon'un Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki askeri özellikleriyle ilgili bilgilerimiz şu aşamada oldukça kısıtlıdır. Kaldı ki *Pax Romana* ile birlikte Pamphylia Bölgesi ve kentleri Roma orduları için *inermes provinciae* (korumasız eyalet-içinde asker bulundurulmayan eyalet) olarak anılmıştı. Bk. Tac. *hist.* 1.11; Bennett 2007, 134-5. Bu durum da bölgenin *legionlar* tarafından değil de yardımcı destek güçleri tarafından korunduğunu göstermektedir. Bunun için bk. Onur 2009, 303. Öbür taraftan bölgenin, İmparatorluk Dönemi'nde Roma orduları için hem kışlık karargâh hem de lojistik destek merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Cohors Apula Civicum Romanum* MS 1. yüzyılda Side'de (Nollé 1993, 94), *Cohors I Flavia Numidarum* MS 2. ve 3. yüzyılda Perge'de (Bennett 2007, 137-139) ve ayrıca *Cohors I Hispanorum*, *Cohors IV Raetorum* ve *Cohors I Musulaniorum* Pamphylia'da konuşlanmıştır (Bennett 2007, 137-140). İmparator Tacitus MS 275-276 yılında Pamphylia'yı, Kilikya'ya kadar ilerleyen Gotlar'a karşı kendi seferi için karargâh olarak kullanmıştır. Bk. *Hist. Aug.* XIII. 2-3; Zos. *hist.* I. 63. 1. İmparator Probus da muhtemelen Side'yi, Isaurialılar'a karşı yapılan seferde karargâh yapmıştır. Bk. *Hist. Aug.* XVI. 5; Zos. *hist.* I. 69.

durumda numismatik verilerle kentin bu dinsel geleneği Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Üstelik bu dönemde Ares ile özdeş olan Mars'ın, imparatorlar nezdinde özel bir ilgiye sahip olması da Sillyon'daki Ares tapınının varlığı için oldukça dikkat çekicidir. Çünkü kent sikkelerindeki Ares'in erken büst görünümü, MS 2. yüzyıl ile birlikte yerini Mars Ultor'a bırakmıştır. İmparatorluk propagandası için önemli bir dinsel kimlik olan Mars Ultor, kentte bu haliyle bir yandan hem imparatorluğun güç ve zaferlerinin sembolü olmuş diğer yandan da hali hazırda saygı duyulan bir inancın sürekliliğini sağlamıştır. Dolayısıyla Sillyon için Ares, topografyanın kente kazandırdığı kimliğin dinsel imgesi olarak başlayan yolculuğunu, kentin geçirdiği siyasi değişime koşut, imparatorluğun gücü ve zaferlerinin garantörü olan bir tanrıya dönüştürerek tamamlamıştır⁵².

Figürler Listesi

- Figür 1: Sillyon kent haritası ve kentin kuzeyden görünümü
 Figür 2: MÖ 4.-3. yüzyıl Sillyon kent sikkesi (<https://www.acsearch.info/search.html?id=677566>)
 Figür 3: MÖ 4.-3. yüzyıl Sillyon kent sikkesi
 (https://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/sillyum/Waddington_3509.jpg)
 Figür 4: MÖ 3.-1. yüzyıl (?) *pseudootonom* Sillyon kent sikkesi
 (<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2904&lot=215>)
 Figür 5: Roma İmparatorluk Dönemi *pseudootonom* Sillyon kent sikkesi (SNG Pfälzer, 917)
 Figür 6: Roma İmparatorluk Dönemi *pseudootonom* Sillyon kent sikkesi (SNG Pfälzer, 918)
 Figür 7: Marcus Aurelius Dönemi Sillyon kent sikkesi (SNG France 3, 969)
 Figür 8: Septimus Severus Dönemi Sillyon kent sikkesi
 (http://www.wildwinds.com/coins/ric/septimius_severus/_sillyum_Waddington_3529.jpg)
 Figür 9: Elagabalus Dönemi Sillyon kent sikkesi (SNG Pfälzer, 946)
 Figür 10: Septimus Severus Dönemi Sillyon kent sikkesi
 (https://www.wildwinds.com/coins/ric/septimius_severus/_sillyum_SNGvA_4877.jpg)

⁵² Sillyon'da Ares'in ortaya çıkışına kaynak olarak açıklanan bu unsurların yanı sıra, tanrının kent için taşıdığı bir başka önem daha mevcuttur. Ares, kentin kuruluş efsanesinde adı geçen Mopsos'un da mitolojik soy atası olarak anılır. Ancak bu hikaye Pamphylia söz konusu olduğunda yalnızca Sillyon ile sınırlı değildir ve zamansal olarak da ortaya çıkışı Ares kültürünün kentteki varlığından çok daha sonradır (Hadrianus Dönemi). Dolayısıyla Ares'in kentteki inancının ortaya çıkışında, Hadrianus tarafından desteklenen panhellenizm akımı kaynaklı soy atalığı ilişkisinin bir etkisinin olduğu düşünülmemektedir. Kentin kuruluş efsanesi mitosu ve bunun sikkeler üzerindeki varlığı için bk. Köker 2017, 121-137.

Bibliyografya

Antik Kaynaklar

Arr. *exped. Alex.*: Arrian, *De expeditione Alexandri*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: F. Arrianus, *İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis)* (Çev.) Furkan Akderin, İstanbul 2005.

Hdt.: Herodot, *Historiae*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos (Herodot), *Tarih* (Çev.) Furkan Akderin, İstanbul 2007.

Hes. *theog.*: Hesiod, *Theogonia*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiodos, *Theogonia. İşler ve Günler* (Çev.) S. Eyuboğlu ve A. Erhat. Ankara 1991.

Hist. Aug.: *Historia Augusta*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptorum Historiae Augustae I-III*. (Ed.) D. Magie. New York 1921-1932 (The Loeb Classical Library).

Hom. *Il.*: Homer, *Ilias*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Homeros, *İlyada* (Çev.) A. Erhat ve A. Kadir. İstanbul 1993.

Tac. *hist.*: Tacitus, *Historiae*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Tacitus, *Histories* (Çev.) C. H. Moore, London 1968 (The Loeb Classical Library).

Xen. *Cyr.*: Xenophon, *Cyropaedia*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Xenophontis opera omnia, vol. IV* (Ed.) E. C. Marchant, Oxford 1970.

Zos. *hist.*: Zosimos, *Historia Nova*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Zosime, *Histoire nouvelle* (Ed.) F. Paschoud, Paris 1971-1989.

Modern Kaynaklar

Alanyalı, H. S. (2007). Gebannte Kentauren und Giganten: Die Friese am Theater von Perge in Kleinasien zeugen vom Nachleben der griechischen Mythologie in römischer Zeit. *AntW*, 38(1), 85-90.

Arslan, M. (2008). Eurymedon Muharebesi'nden Sonra Aspendos ve Genel Olarak Pamphylia'nın Durumuna Bir Bakış. *Adalya*, 11, 49-61.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2020) Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları. *Phaselis*, 6, 251-276.

Beckmann, M. (2016). Trajan's Column and Mars Ultor. *JRS*, 106, 124-146.

Bennett, J. (2007). The Roman Army in Lycia and Pamphylia. *Adalya*, 10, 131-153.

Bosch, E. (1957). *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler, Antalya Bölgesi'nde Araştırmalar 1* (Çev. S. Atlan). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Brandt, H. (1992). Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum. *Asia Minor Studien*, 7. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Bruneau, P. (1984). Ares. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, II(1), 479-492.
- Dağlı-Dinçer, İ. (2020). *Cults and Religious Life of Pamphylia from the Archaic to the Antique Period* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Koç Üniversitesi.
- Delemen, İ. (1999) Anatolian Rider Gods. *Asia Minor Studien*, 35. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Fellows, C. (1855). *Coins of Ancient Lycia before the Reign of Alexander*. London: John Murray.
- Gonzales, M. P. (2004). *Cults and Sanctuaries of Ares and Enyalios: A Survey of the Literary, Epigraphic, and Archaeological Evidence* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of California.
- Gonzales, M. (2005). The Oracle and Cult of Ares in Asia Minor. *GRBS*, 45(3), 261-283.
- Gökalp, N. (2001). *Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Gradel, I. (2002). *Emperor Worship and Roman Religion*. Oxford: Clarendon Press.
- Graf, F. (1985). *Nordionische Kulte: religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen zu den Kulturen von Chios, Erythrai, Klazomenai und Phokaia*. Zurich: Schweizerisches Institut in Rom.
- Grainger, J. D. (2009). *The Cities of Pamphylia*, Oxford: Oxbow Books.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*. (Çev. S. Tamgüç). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Haas, V. (1994). *Geschichte Der Hethitischen Religion*. Leiden: E. J. Brill.
- Hill, G. F. (1897). *Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*. London: The Trustees.
- Hill, P. V. (1989). *The Monuments of ancient Rome as Coin Types*. London: B. A. Seaby.
- Hutter, M. (2010). Luvi Dininin Nitelikleri. H. C. Melchert (Ed.), *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı* (ss. 193-243). İstanbul: Kalkedon.
- I.Perge: Şahin, S. (1999). Die Inschriften von Perge. Teil I: Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, Bd. 34, Bonn: R. Habelt.
- Imhoof-Blumer, F. (1902). *Kleinasiatische Münzen, Band II*. Wien: Hölder.
- İnan, J. (1975). *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İplikçioğlu, B. (2001). Doğu ve Kuzeydoğu Lykia Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19(2), 127-132.

- Köker, H. (2017). Silyon Sikkelerinde Kentin Kuruluş Efsanesi. *Colloquium Anatolicum*, 16, 121-137.
- Köymen, C. (2006). *Metropolis Ares Tapınağının Buluntular Işığında Mimari Açından Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kroll, W. (1930). Mars. *Paulys Real Encyclopadie*, XIV(2), 1919-1963.
- Lanckroński, K. G. (2005). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri, I: Pamphylia*, (Çev. S. Bulgurlu Gün). Antalya: Akmed.
- Latte, K. (1960). *Römische Religionsgeschichte*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Lipka, M. (2009). *Roman Gods: A Conceptual Approach. Religions in the Graeco-Roman World*, 167. Leiden/Boston: Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004175037.i-222>
- Nollé, J. (1993). *Side im Altertum: Geschichte und Zeugnisse, Band II: Griechische und lateinische Inschriften (5-16), Papyri-Inschriften in sidetischer Schrift und Sprache*. Bonn: Habelt.
- Onur, F. (2009). The Roman Army in Pamphylia: From the Third to Sixth Centuries A.D. *Adalya*, 12, 209-318.
- Özdemir, Ş. B. (2020). Silyon'da Men Kültü. M. Taşkiran (Ed.), *Yüzey Araştırmaları Işığında Silyon ve Çevresi. Silyon Araştırmaları Çalışmaları I* (ss. 113-125). İstanbul: Ege Yayınları.
- Robert, L. (1966). *Documents de l'Asie Mineure méridionale: Inscriptions, monnaies et géographie*. Paris: Centre de Recherches D'histoire et de Philologie.
- Robert, L. (1983). Documents d'Asie Mineure. *BCH*, 107(1), 497-599.
- Simon, E. (1984). Mars. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, II(1), 505-580.
- Simon, E. (1985). *Die Götter Der Griechen*. München: Hirmer.
- Simon, E. (1990). *Die Götter Der Römer*. München: Hirmer.
- Simpson, C. J. (1977). The Date of Dedication of the Temple of Mars Ultor. *JRS*, 67, 91-94.
- SNG Copenhagen (1955). *Sylloge Nummorum Graecorum: Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum*, 31. *Lycia-Pamphylia*. Copenhagen: E. Munksgaard.
- SNG France 3 (1994). *Sylloge Nummorum Graecorum: France 3. Pamphlyie, Pisidie, Lycanoie, Galatie*. Paris: Bibliotheque Nationale.
- SNG Pfälzer (1993). *Sylloge Nummorum Graecorum: Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen: 4. Pamphyliden*. München: Hirmer.
- SNG von Aulock (1965). *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung von Aulock. Heft 11. Pamphyliden*. Berlin: Mann.
- Taşkıran, M. (2017). *Silyon Antik Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Taşkıran, M. (2020). Pamphylia Ovasında Bir Savunma Kenti: Sillyon. M. Taşkıran (Ed.), *Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi. Sillyon Araştırmaları Çalışmaları I* (ss. 1-30). İstanbul: Ege Yayınları.

Tuplin, C. (1987). Xenophon and the Garrisons of the Persian Empire. *AMIran*, 20, 167-245.

Warrior, V. M. (2006). *Roman Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, J. (2007). Religion and Roman Coins. J. Rüpke (Ed.), *A Companion to Roman Religion* (ss. 143-163). Malden: Blackwell.

Wissowa, G. (1895). Ares. *Paulys Real Encyclopadie*, II(1), 642-666.

Elektronik Kaynaklar

RPC IV.3, 9356 (2021, Şubat 12)
<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/9356>

RPC VII.2, 2650 (2021, Şubat 12)
<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/2650>

RPC IV.3, 9332 (2021, Şubat 12)
<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/9332>

RPC VII.2, 2732 (2021, Şubat 12)
<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/2732>

Waddington 3509 (2021, Ocak 15)
https://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/sillyum/Waddington_3509.jpg

Gorny & Mosch Giessener (2021a, Ocak 15)
<https://www.acsearch.info/search.html?id=677566>

SNG vA 4877 (2021, Ocak 15)
https://www.wildwinds.com/coins/ric/septimius_severus/_sillyum_SNGvA_4877.jpg

Gorny & Mosch Giessener (2021b, Ocak 15)
<https://www.acsearch.info/search.html?id=7029806>